

Posudek disertační práce

Protestantismus na českém severovýchodě. Život evangelických sborů v katolické společnosti od poloviny 19. století do roku 1938.

Autor: Mgr. Vojtěch Kábrt
Studijní program: P7105 Historické vědy
Studijní obor: České a československé dějiny

Posuzovaná disertační práce se věnuje problematice evangelické církve v severovýchodních Čechách. Svým obsahem však přesahuje regionální úroveň a otázky církevního vývoje zařazuje do širšího kontextu. Zvolené téma není zcela novátorské, v posledních letech se jím česká historiografie zaobírá (s relevantními pracemi je autor zjevně dobře obeznámen), přínosem této práce by ovšem mohl být hlubší obraz vybraného území, i z beletrie 19. století známého příklonem k duchovnímu životu.

Autor si stanovil hlavní roviny analýzy: faráři a jejich činnost, ekonomická situace, dělení sborů, sociální skladba členů sborů, soužití s členy katolické církve. Takto nastavené problémové okruhy odpovídají vytčenému cíli práce, jak je definován v úvodu. Práce o rozsahu 214 stran textu se člení do čtyř kapitol, obsahuje souhrnnou bibliografii, jmenný rejstřík a přílohy (textové a obrazové). Diskutabilní je podle mého názoru zařazení textových příloh, na rozdíl od obrazových nedodávají práci výraznou přidanou hodnotu – osudy sborů v době před rokem 1861 stačilo vyřešit odkazy na literaturu v příslušných kapitolách. Z formálního hlediska disertační práce odpovídá stanoveným požadavkům a vyhovující je rovněž po stránce stylistické (jen ojediněle nacházíme překlady či pravopisné nedostatky).

V úvodu autor výstižně definuje evangelické církve jako „tolerované“, odtud pramení skutečnost, že jejich historie se poměrně pozdě dočkala reflektování v odborné literatuře. Z výčtu a charakteru prací věnovaných dějinám evangelické církve vyplývá, že o její dějiny se zajímali téměř výhradně sami evangelíci. Autor představuje tituly různého typu v časovém horizontu několika desetiletí, za výrazný zlom v produkci evangelické literatury považuje oprávněně 60. léta 19. století a jako zlatou éru pak označuje dobu mezi dvěma světovými válkami, což správně klade do souvislosti se zrodem evangelické fakulty. Základním pramenem práce se staly jednotlivé sborové archivy na farních úřadech, které jsou detailně popsány co do obsahu, úrovně zpracovanosti a členění. Je zřejmé, že autor věnoval heuristice velkou péči a že usiloval o shromáždění maximálního množství podkladů, upozorňuje také na jejich podstatnou absenci v případě, kdy jsou předmětem zájmu němečtí evangelíci, téma u nás v podstatě nezmapované. Struktura úvodu i jeho rozsah zaslouží pozitivní hodnocení, autor kromě již zmíněné charakteristiky pramenů a literatury postupně definuje a vysvětluje svůj cíl, metody, časové a geografické vymezení a zvolené členění. V souladu se zadáním a anotací má být cílem práce „postihnout ... společné funkční a strukturální principy“ (s. 18) několika paralelně existujících sborů. Autor chce sledovat oddělování a postupné osamostatnění filiálních sborů, sborové elity (tj. faráře), hospodářskou situaci a důležité investiční akce, úsilí o zřizování vlastních škol, sebeprezentaci evangelíků vůči neevangelické veřejnosti. Tohoto cíle má být dosaženo v závěrečné syntéze, již předchází analýza jednotlivých sborů, představených v chronologickém vývoji. Struktura práce odpovídá autorově způsobu zpracování poznatků: východiskem jsou mateřské sbory a jejich historie, detailně představená od poloviny 19. století, což má přispět k obrazu sboru jako celku. Domnívám se, že ne vždy se autorovi takového obrazu podařilo docílit. V některých

případech (především u sborů filiálních) jsou představeny nevyváženě, některá témata jsou až příliš detailní, jiná omezena na několik řádků; někde se text podrobně věnuje počátkům sledovaného období, jinde je kladen důraz až na dobu po vzniku ČSR. Možným důvodem této nevyrovnanosti byl zřejmě stav či dostupnost archivních pramenů, explicitně to však nikde řečeno není. Pochvalu naopak zasluhuje časové členění a definování zkoumané lokality v souladu s tématem práce. Autor respektuje specifika vývoje sborů, tzn., že se neřídí tradiční (politickou) periodizací, ale bere v úvahu mezníky důležité pro analyzované sbory, těmi bylo jednoznačně působení farářů. Pojem severovýchodní Čechy určuje opět ve vztahu k evangelické církvi, tedy podle dosahu vlivů sborů Černilov a Klášter nad Dědinou, jimiž se zabývá.

První kapitola přináší hutný přehled vývoje náboženských poměrů v českých zemích s ohledem na evangelíky, lze ji charakterizovat jako zdařilou kompilaci s početnými a řádnými odkazy. Pro uvození do problematiky je tato kapitola dostačující a svědčí o odborné erudici a širokých znalostech autora. Dokázal na relativně malém prostoru srozumitelně představit hlavní obtíže, s nimiž se evangelická církev setkávala (mj. nacionalismus, existence dvou evangelických proudů a vztahy mezi nimi), předložit na jedné straně obraz církevní kontinuity, na straně druhé změny po vzniku ČSR, především zrod ČCE v roce 1918 a její nové vedení. Zatímco české reformované a augsburské sbory se shodly na sloučení, sbory německé vytvořily samostatnou Německou evangelickou církev. Z této nenápadné poznámky je patrné, že právě nacionalismus se trvale řadil k hlavním potížím mezi evangelíky i v nově vzniklém státě a byl nadřazen jednotě ryze náboženské. Pozitivně je nutno hodnotit fakt, že autor neuzavírá svůj výzkum hranicemi regionu ani českých zemí, ale poukazuje na širší evropské souvislosti při změnách v evangelické církvi, např. vliv hnutí Los von Rom z německého prostoru.

Počínaje druhou kapitolou autor představuje vlastní výzkum a jeho výsledky. Pro ilustrování poměrů si vybral tři mateřské sbory – jeden v Klášteře nad Dědinou a dva v Černilovu. Postup v kapitolách II–IV volí čistě chronologický, zdůrazněn je význam dlouhodobého působení farářů, z nichž se někteří později posunuli do významných funkcí v církvi nebo ve státní správě. Spojení farářů s termínem elita sborů je zcela namístě, z hlediska sociální skladby členstva, alespoň tak, jak je v práci představena, žádnou významnější konkurenci neměli. Je chvályhodné, že se autor omezil na představení farářů v době jejich aktivity ve sboru a nesklouzl k životopisným portrétům, pokud považuje za nutné zdůraznit jejich předešlou činnost (např. studia) nebo příbuzenské vazby, vhodně k tomu využívá poznámkový aparát. Ve všech třech případech autor sleduje proces oddělování filiálních sborů od mateřského a všímá si nejen náboženských, ale také ekonomických aspektů, resp. důsledků tohoto procesu (se ztrátou části členů mateřského sboru úzce souvisela ztráta darů nebo salárních poplatků). Vedle role farářů jsou právě finance, členstvo a vzdělávání mládeže hlavními otázkami, jimiž se autor zabývá.

Na vývoji klášterského evangelického sboru autor sleduje mj. způsob štěpení velkého sboru, zásahy vlády do církevních záležitostí (volba superintendenta r. 1862), složité soužití s katolíky, vzestup (často však jen formální či módní) členstva po roce 1918 a bezproblémový přechod do ČCE. Představuje dvě mimořádné osobnosti v čele sboru – faráře Jana Veselého a Oskara Opočenského. Podrobně se věnuje školské problematice, na příkladu školy v Bělči demonstruje formování evangelického školství, právě tato část bohužel patří k výrazně popisným, jakoby kronikářským, zjevně na základě dochovaných materiálů v samostatném fondu školy. Zaznamenávané dějiny sboru nezohledňují věcné členění, informace jsou řazeny výhradně chronologicky, což v některých případech působí poněkud nesouvisle: např. na s. 59–62 za sebou následují výše platu faráře Opočenského, osudy jeho potomků, pořízení zvonů, oprava kostela, počty členů sboru; podobně na s. 46 se dočítáme o těžkém prosazování kázeňských pravidel členů, následuje popis investičních akcí; na s. 48–49 jsou bez jasnějšího

důvodu spojeny údaje o zrodu filiálního sboru v Trnově a založení školy v Bolehošti. Naprosto izolované jsou pasáže věnované dějinám škol v Klášteře a Mokřém, po nich je zmíněn problém nacionalismu a vliv války na klášterský sbor, k tomu doplněn jediný odstavec týkající se „zhoršující se morálky mládeže“ (s. 58).

Proces oddělování sborů je v klášterském případě demonstrován na Třebechovicích pod Orebem a Hronovu. Každému z těchto míst autor věnuje samostatnou podkapitolu a opět postupuje v chronologickém sledu, z historie sborů zaznamenává v těchto případech nejpodstatnější momenty, např. stavbu nového kostela. Dokládá motivaci k osamostatnění sborů, obvykle jí bývala velká rozloha a s ní spojená obtížná dostupnost nebo vysoký počet členů. Důležitým a zajímavým zjištěním je proměna sociální skladby věřících (přibývalo dělníků, intelektuálů), související s přesuny obyvatelstva z venkova do města (s. 81). I zde je zdůrazněna role farářů, v tomto případě Josefa Čapka, a zmíněny jeho poznámky o „hlavních rysech sboru“ (s. 67), bohužel blíže nespecifikovány, následuje část věnovaná členstvu a sňatkům, která čerpá z jiných pramenů. Ojedinelým příkladem statistické metody je uvedení počtu členů třebechovického sboru v letech 1871–1918 (s. 68), bohužel bez hlubší analýzy. Není také zcela jasné, proč byl pro obraz sboru v meziválečné době zvolen právě rok 1933 (s. 71). U sboru v Třebechovicích i Hronově autor potvrzuje četné stížnosti na „úpadek duchovního života počátkem 20. století“ (s. 81), je však otázkou, zda jde o vinu továren a socialistických vlivů, jak z dobových dokumentů vyplývá, nebo o obecný rys doby, bez ohledu na náboženské cítění.

Sbor v Černilovu je představen ve dvou kapitolách, neboť v tomto městě souběžně existoval sbor helvetský i augsburský. Helvetský sbor v Černilovu byl založen roku 1861 a jeho činnost se opět úzce vázala na nástup nového faráře Szalatnaye, detailně je např. vyličen založení evangelického hřbitova a vlastní školy v 60. letech 19. století. Zajímavé a v porovnání s ostatními sbory výjimečné jsou příklady práce s mládeží – organizování letních táborů (s. 100–101), mírně nepřehledně působí jejich časové vymezení (30. léta 20. století x 60. léta 19. století). Nepříliš dobrá situace sboru před první světovou válkou je popsána na základě výroční zprávy z roku 1910 (s. 103), zřejmě jediné kompletně dochované. Zatímco obraz helvetského mateřského sboru můžeme hodnotit jako relativně soudržný, charakteristika filiálního sboru v Semonicích budí dojem útržkovitosti a nelogických časových skoků (např. poměry v roce 1888, pak období po roce 1918), pochopit komplexní vývoj sboru je tak poněkud obtížné. Sbor v Semonicích je charakterizován jako specifický díky dynamice jeho vývoje (růst členstva příchodem z okolních měst), typickým rysem je naopak důležitá role farářů, zejména Karla z Nagy. Nabízí se otázka, čím byly oproti jiným sborům mimořádné bohoslužby v Semonicích, aby si zasloužily tak detailní popis (s. 113). Luterský černilovský sbor je po dobu čtyřiceti let spjat s farářem Karlem Eduardem Lánym; výjimečný je svou rozlohou a vlastním úsilím o osamostatnění sborů, které byly pro pastorační obtížně dostupné (Bohuslavice, Šonov). Stejně výjimečné je vydávání vlastního časopisu. Oba černilovské sbory se spojily v roce 1920, poslední kapitola se však ještě vrací k luterským filiálním sborům a jejich vývoji. Kapitola IV.1 v porovnání s předchozími působí nesoudržně, řeší jednotlivosti, které postrádají hlubší propojení, nejasné jsou i časové a místní posuny (např. s. 185). Informace o třech zvolených sborech jsou poměrně nevyvážené, o Rokytníku se v porovnání se dvěma ostatními (Bohuslavice a Šonov) nedozvíme téměř nic.

V závěrečné syntéze se autor vrací k nastoleným problémovým okruhům a pokouší se „shrnout výsledky výzkumu života protestantů“ (s. 199), což je však poněkud jiné tvrzení než proklamovaná vícerovinná analýza. Konkrétní body ovšem odpovídají právě v úvodu vymezeným rovinám výzkumu, na základě jednotlivých sborů autor vyvozuje typické, nebo naopak výjimečné rysy východočeského protestantismu. Potvrzena byla mj. hypotéza o farářích jako vůdčích osobnosech neboli elitě sboru, vysledovat je možné shodnou nebo velmi

podobnou motivaci při osamostatňování někdejších filiálních sborů, ve většině sborů postupný přesun základny věřících z venkova do měst a důraz na práci s mládeží.

Na předkládané disertační práci je nutno ocenit pečlivou heuristiku, přemíra získaných údajů a úsilí je uplatnit v některých částech bohužel vedly k přílišnému lpení na detailech a výrazné popisnosti. Problematické jsou v některých kapitolách nevyvážené pasáže o jednotlivých aktivitách nebo osobnostech sboru a návaznost témat. Díky zvolené struktuře popisovat celou historii sboru se vytrácí možnost průběžné komparace, dostatečně je však obsažena v závěru. Autor prokázal schopnost vlastní výzkumné práce, analýzy shromážděného materiálu a jeho vyhodnocení a zobecnění, a to s využitím v úvodu stanovených metodologických postupů. Práci Mgr. Vojtěcha Kábrta lze považovat za přínosný a pramenně výborně podložený příspěvek k dějinám evangelické církve v regionálním měřítku.

Předkládanou disertační práci doporučuji k obhajobě.

.....
PhDr. Marie Bahenská, Ph.D.
Historický ústav FF UHK

V Praze 5. května 2015.